

11. Коваль В. В. Аркадій Животко: Кам'янецькі сторінки біографії / В. В. Коваль // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 10 : Матеріали шостого круглого столу „Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. – С. 40–50.

12. Коваль В. В. Кам'янець-Подільське товариство дошкільного виховання ім. Песталоцці (за матеріалами періодичних видань 1919 року) / В. В. Коваль // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2002. – Т. 2. – С. 141–146.

13. Кучеров Г. Дошкільне виховання та участь у ньому сільських „Просвіт” Поділля (1917–1920 рр.) / Геннадій Кучеров // Хмельниччина: Дивокрай. – 2006. – № 1–2. – С. 33–35

14. Основні напрями досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні / упорядники І. Ю. Регейло, Л. М. Смола ; відп. за випуск В. І. Луговий, М. І. Бурда. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 47 с.

15. Стецюк В. Б. Земства та „Просвіти” Правобережної України в період національно-демократичної революції 1917–1920 рр. / В. Б. Стецюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Т. 15 : На пошану професора Л. В. Баженова. – С. 159–165.

16. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с.

17. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України. – Ф. 39 (Фонд Шулєвської (Пашенко) Олімпіади Михайлівни). – Оп. 12. – Спр. 12.

18. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 3560. – Оп. 1. – Спр. 63. – Арк. 1–124.

Анотація

Б.С.Кришчук

Вклад общества „Провита” в становление системы дошкольного воспитания на Подолье (1918–1920 гг.)

В статті здійснено аналіз становлення системи дошкільного виховання на Подольє в 1918–1920 гг. і определено участие подольских просветителей в этом процессе. Указана деятельность подольской „Провиты” и ее сотрудничество с другими культурно-образовательными учреждениями и местной властью в плане организации образования и воспитания детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: общество „Провита”, дошкольное воспитание, Подолье, детские сады, захоронки, А.Животко, общество имени Песталоцци.

Summary

B.S.Kryshchuk

Contribution of the Society „Prosvita” into the Formation of Pre-School Education in Podillia (1918–1920)

The analysis of formation of the system of pre-school education in Podillia in 1918–1920 is done in the article, participation of Podillia enlighteners in this process is determined. Activity of Podillia „Prosvita” and its cooperation with other cultural and educational institutions and local authorities in terms of organization of education and upbringing of preschool children is indicated.

Keywords: society Prosvita, pre-school education, Podillia, kindergartens, „zakhoronky”, A.Zhivotko, society named after Pestalozzi.

Дата надходження статті:

„4” березня 2011 р.

УДК 910.1 (078)

В.І.КУДИРКО,

проректор

(м.Дніпропетровськ)

Картографічні поняття про умовність карт в шкільному курсі загальної географії

У статті розглядаються проблеми вивчення в школі мови карти – умовних знаків як елемента людської культури та особливості вироблення в учнів уміння бачити за умовними позначеннями реальну дійсність. Автор аналізує традиційні підходи щодо формування картографічних понять про умовність карт в шкільних курсах географії і пропонує нові підходи до удосконалення змісту та методики їх вивчення.

Ключові слова: умовні знаки, мова карти, картографічні поняття, способи картографування, географічний образ території, картографічна освіта.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Використання умовних знаків – головна властивість, яка відрізняє карту від багатьох інших графічних моделей, таких, наприклад, як аеро- і космічні знімки, панорами, пейзажі. Знаки на карті – це елементи зображення, що сприймаються зором, які умовно представляють процеси і явища оточуючого світу, їх місце розташування, якісні і кількісні характеристики, структуру, динаміку і т.п. Знакова система, яка включає умовні знаки, способи зображення, правила їх побудови, вживання і читання, становить мову карти. За висловом О.М.Берлянта, мова карти – видатний винахід людства, вона є важливим елементом людської культури і цивілізації. В усі часи мова карти не тільки забезпечувала зберігання і передачу

просторово-часової інформації, але і відіграла роль спільної мови в науках про Землю і суміжні з ними галузі знань [1].

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Огляд існуючої джерельної бази з даного питання засвідчує про досить великий інтерес як науковців, методистів так і вчителів-практиків до проблеми сприйняття учнями карти через умовно-знакову систему. Дослідження в цьому напрямку проводились відомими вченими А.Асланішвілі, М.Баранським, О.Берлянтом, О.Лютим, М.Малаховим та ін. У вітчизняній методиці викладання географії (зокрема К.Матусевичом, С.Трегубою) описані прийоми і запропоновані системи завдань для роботи із легендою карти, спеціальні вправи з читання карти, які знайшли продовження в змісті та навчально-методичному апараті сучасних підручників з географії.

Виклад основного матеріалу... Разом із тим, проблема формування картографічного образу території через просторову комбінацію картографічних знаків у методичній літературі висвітлена, на наш погляд, не достатньо. Картографічний образ лежить в основі картографічної інформації, яка, по суті, є результатом сприйняття цього образу читачем карти. Щоб підкреслити значення питання, зазначимо, що картографічний образ створюється всіма географічними засобами: формою знаків, кольором, відтінком кольору, внутрішньою структурою, просторовою комбінацією, їх взаємним розташуванням. Крім того, картографічні образи поділяються за складністю, за ступенем точності, за методичними властивостями. Не менш важливим є питання про інформаційну ємність картографічного образу. Спеціальними дослідженнями доведено, що інформаційна ємність карти в десятки і сотні разів перевищує інформаційну ємність друкованого тексту [3]. Але всі ці переваги картографічного зображення можуть стати доступними учням лише за умови їх розкриття в навчальному процесі з географії.

Інтенсивні розробки в області мови карти привели до формування особливої мовної концепції в теорії картографії, згідно з якою картографічне зображення розглядається як особливий текст. Інакше кажучи, карта є зображення, яке створене на мові карти. О.М.Берлянт підкреслює, що справедливим сьогодні є твердження про те, що мова карти – це форма існування картографії [2].

Методика фізичної географії правомірно вимагає щоб учні вміли „бачити” за умовними позначеннями на карті реальну дійсність. В.Буданов підкреслює, що необхідно вчити учнів читаючи карту бачити місцевість такою, якою вона є насправді, вчити їх подумки заселяти її живими істотами і наповнювати рухами. В.Грузинська висуває вимогу, щоб в навчанні географії карта пов'язувалась із живими враженнями, щоб об'єкти на ній співставлялись з зображенням ландшафтів різних місцевостей. В процесі формування уявлень важливим є, як відмічає В.Грузинська, щоб учні здійснювали уявну подорож за картою з описом місцевості. Н.Студенцов піднімає дуже важливе, на наш погляд, питання про великі труднощі у сприйнятті учнями генералізації через умовні позначення об'єктів на карті. Для їх подолання слід застосовувати спеціальне пояснення вчителя із використанням великомасштабних карт. Автор підкреслює, що багато явищ взагалі неможливо „бачити” за картою, як, наприклад, температуру, яка виражена ізотермами, тобто символічним позначенням. Для того, щоб ізотерми ввійшли до складу конкретного образу, автор пропонує опосередкований шлях через образ спекотного дня своєї (для учня) місцевості, підкреслюючи важливу роль слова в формуванні образу. В психологічних роботах Т.Корман, О.Кабанової-Меллер відмічається велика роль уявлення при засвоєнні географії з допомогою карти. Під умовністю географічних карт слід розуміти, що весь їх зміст передано умовними символами (умовними знаками), що різними способами зображення на карті виражені результати переробки інформації про оточуючу дійсність.

Вивчення способів картографування є дуже важливою складовою картографічної освіти учнів. Тільки розуміючи суть кожного способу, учень зможе зрозуміти всі особливості явища, які намагаються передати на карті картографи. І навпаки, незнання суті способу може призвести до неправильного тлумачення особливостей об'єкта чи явища, а зрештою і до неправильного формування географічного образу території. При незнанні суті способу картографування не допоможе навіть уважне вивчення легенди карти з повним набором умовних знаків. Навіть найпростіший умовний знак виражає різні особливості явища в залежності від способу картографування. Наприклад, при способі ізоліній кожна лінія є геометричним місцем точок з визначеною числовою величиною. При віддаленні від лінії в обидва боки пропорційно відстані зменшується і величина значення. Зовсім інша справа при застосуванні способу якісного фону. Тут лінія ніякого кількісного навантаження не несе, а тільки відділяє один район від іншого. Якщо застосований спосіб картограми, то лінії розділяють ділянки, на яких різна середня інтенсивність явища. Такі ж міркування можна висловити і щодо позамасштабних та площадних знаків. Саме тому вивчення умовних знаків не може замінити вивчення способів картографічного зображення.

На нашу думку, питанням картографування об'єктів і явищ у курсах шкільної географії потрібно приділити більшу увагу. Зокрема, аналіз нині діючих підручників з курсу загальної географії засвідчує, що їх зміст не відповідає вимогам основних принципів відбору навчального матеріалу і не

дозволяє повноцінно оволодіти картографічними поняттями про умовність карт. Зазначимо, що програма з загальної географії для загальноосвітніх закладів у змісті містить питання про „способи картографічного зображення”. Проте, слід зауважити, що автори підручників по-різному трактують такі поняття, як „способи картографічного зображення” та „картографічні способи зображення”. Загальноприйнятими, спрощеними версіями тлумачення цих понять є такі: під „способами картографічного зображення” розуміють способи перенесення сферичної поверхні Землі на площину, а під „картографічними способи зображення” – способи зображення об’єктів та явищ на картографічних творах. У вимогах до навчальних досягнень учнів у цій же програмі зазначені лише вимоги до знань умовних знаків, які учень має назвати. Способи картографування об’єктів і явищ не згадуються і, як наслідок, автори підручників не висвітлюють це питання у змісті підручників. Із чотирьох досліджених нами підручників, які рекомендовано МОН України, лише в одному автори (В.М.Бойко, С.В.Міхелі) описують кілька способів зображення об’єктів і явищ на карті. В інших підручниках автори подають статті про способи картографічного зображення земної поверхні з матеріалом про способи перенесення сферичної поверхні на площину, картографічні проєкції та спотворення на картах. Умовні знаки автори описують відірвано від характеристики способів картографування об’єктів та явищ, часто зовсім про це поняття не згадуючи. Нагадаємо, що згідно з класичною класифікацією картографічних понять, поняття про картографічні способи зображення відноситься до поняття четвертого порядку і без засвоєння якого не можна переходити до формування понять п’ятого та шостого порядку. Зазначимо, що поняттям шостого порядку є, наприклад, поняття „ізотерми”, без розуміння учнями якого годі й надіятись про повноцінне оволодіння цілого ряду тем в курсах фізичної географії. Отже, ми вважаємо, що поряд із поняттям „умовні знаки”, до програми (як у зміст так і вимоги до навчальних досягнень учнів) потрібно внести поняття про картографічні способи зображення об’єктів та явищ. Адже умовні знаки всіх трьох груп (позамасштабні, лінійні, площадні) виражені на картах явищ, при картографуванні яких обов’язково застосований один із способів картографування. На наш погляд, не може повноцінно замінити вивчення способів картографування знайомство із окремими конкретними типами та видами географічних карт, яке передбачене програмами шкільних курсів географії.

Можна дискутувати про кількість способів зображення об’єктів і явищ, які потрібно вивчати шестикласникам в курсі загальної географії (загальна кількість близько двох десятків), але відсутність цих питань у програмі та підручниках, на наш погляд, є серйозною дидактичною і методичною помилкою. За висловом Г.Грюнберга, значення способів картографування для розуміння карт можна порівняти із значенням алфавіту для оволодіння грамотою або музичним тоном для створення мелодії. Як невеликим набором букв і нот можна на папері виразити думку чи передати в музичних образах почуття, так і обмеженим набором способів картографування можна відобразити на карті велику кількість природних і соціально-економічних явищ [3]. Нам потрібно мінімізувати вплив протиріччя між кількістю способів картографування, які застосовуються на навчальних картах з яким працюють учні, та кількістю способів, з якими учні знайомляться згідно з програмою на теоретичному рівні. Ми вважаємо, що пропонувані нами зміни щодо вивчення способів картографування у курсі загальної географії зроблять заняття більш ефективними і сприятимуть кращому засвоєнню учнями такого поширеного в науці і практиці картографічного методу пізнання дійсності.

Аналіз програм і підручників всіх курсів шкільної географії засвідчує, що основний акцент у вивченні способів картографування зміщується у курси географії материків, географії України. Безумовно, ми визнаємо необхідність врахування вікових особливостей учнів, їх можливостей щодо засвоєння певної кількості і певного рівня складності понять, але без якісних і кількісних змін змісту програми саме курсу загальної географії, процес формування об’єктивного образу території в учнів шостого класу (та і старших класів) буде досить проблематичним. За нині діючою програмою шкільного курсу загальної географії питання умовності географічних карт розглядаються в розділі „Земля на плані та карті”. Хоча на вивчення цього розділу географії шостого класу виділено більше часу, ніж на картографічні питання в інших шкільних курсах, зміст матеріалу обмежується знайомством із умовними знаками та такими способами зображення рельєфу на картах, як відмітки висот, спосіб горизонталей, пошарового розфарбування. Вивчення умовних знаків, що застосовуються на планах місцевості, топографічних і дрібномасштабних картах, переслідує в цьому курсі чисто практичні цілі – навчитись розпізнавати за умовними знаками географічні об’єкти, які зображені на цих картографічних зображеннях. Набір умовних знаків для вивчення визначається не програмою, а автором того чи іншого підручника та легендою карт, які використовуються. В методичній літературі досить добре описані прийоми запам’ятовування умовних знаків – від простого читання карти, топографічного диктанту до різноманітних вправ з використанням ІКТ, педагогічних програмних засобів. Разом з тим, нам видається за необхідне акцентувати увагу на найбільш складних моментах у системі формування картографічних понять, пов’язаних із умовністю плану та карти. Наприклад, основу способу горизонталей складають власне горизонталі. Горизонталь не можна показати на

місцевості, оскільки це уявна лінія, що утворюється від пересікання топографічної поверхні Землі площиною, паралельною рівневій поверхні. Через складність і абстрактність поняття шестикласників не потрібно знайомити із науковим визначенням, яке відображає і суть і походження терміна „горизонталі”. Але в учнів потрібно обов’язково сформулювати уявлення про найважливішу властивість горизонталі – лінії, всі точки якої мають однакову абсолютну висоту. Варто почати із пояснення самого терміна „горизонталь” – від горизонтальності її розташування (вздовж лінії горизонту). Потім можна перевірити знання учнями терміна „горизонтальне положення”, поставивши питання: чи є горизонтальною кришка учительського столу? Які ще предмети у класі мають горизонтальні лінії? Де в природі можна зустріти горизонтальні площини? Після цього можна перейти до демонстрації розбірної моделі горба.

Знайомлячи учнів із способом пошарового розфарбування (гіпсометричним) для зображення рельєфу на фізичних картах, потрібно застерегти учнів від буквального розуміння „східців” між ділянками суші, що зафарбовані різними відтінками якогось кольору. Пошарове розфарбування дає більшу наочність зображенню рельєфу, але часто учні сприймають межу між сусідніми ділянками як лінію, яка на місцевості виражається або урвищем або ділянкою з різкою зміною висоти. Щоб таке помилкове уявлення про територію не сформувалося в учнів корисно виконати вправи на читання фізичної карти та складання профілю вздовж певного напрямку.

Іншим прикладом проблемного характеру сприйняття умовності картографічного зображення може бути сприйняття учнями за дрібномасштабними картами населених пунктів. Нагадаємо, що шестикласники зі способом зображення міст пунсоном знайомляться під час вивчення теми „Народи і держави” в кінці навчального року. У підручнику цьому питанню присвячено менше трьох стрічок. А питання, на наш погляд, заслуговує більш ретельного вивчення. Відомо, що кожен із зображених на шкільних картах населених пунктів має свої, відмінні від інших розміри, планові обриси, планування та інші індивідуальні особливості. На тих самих картах, включаючи і історичні, всі населені пункти зображуються у вигляді стандартних позамасштабних знаків – пунсонів, які, зрозуміло, „приховують” зазначені вище особливості. Стандартні позначення приховують і справжнє планове положення окремих міст по відношенню до найближчої річки, берега моря і т.п. Подібні порушення відбуваються через умовність пунсонів, розміри яких часто перевищують дійсні розміри відповідних міст. Всі ці особливості в зображенні на картах населених пунктів, на жаль, для учнів залишаються не з’ясованими, що і позначається на їх засвоєнні за картами.

Висновки... Проте, не дивлячись на ряд недоліків в формуванні картографічних понять, а відповідно і картографічного мислення в цілому, ми можемо казати, що випускник школи має можливість в певній мірі оволодіти мовою карти. Процес стане ефективнішим, якщо наші рекомендації щодо формування картографічних понять про умовність карт будуть враховані при корегуванні змісту шкільних географічних курсів та їх методик. Це відноситься як до того елемента карти, який утворює умовні знаки (значки, точки, ізолінії, лінійні і площадні знаки і т.д.), так і до того, який формується з допомогою географічних назв і складає, так би мовити, „словниковий фонд” карти. Обидва ці елементи, разом взяті, сприяють також формуванню необхідних картографічних уявлень.

Список використаних джерел та літератури:

1. Берлянт А. М. Карта рассказывает : пособие для учителей / А. М. Берлянт. – М. : Просвещение, 1978. – 144 с. ; ил.
2. Берлянт А. М. Образ пространства: карта и информация / А. М. Берлянт. – М. : Мысль, 1986.
3. Грюнберг Г. Ю. Картографические понятия в школьной географии : пособие для учителей / Г. Ю. Грюнберг. – М. : Просвещение, 1979. – 95 с., ил.
4. Корман Т. А. Уроки географии. (Психологические основы.) : пособие для учителей / Т. А. Корман. М. : Просвещение, 1968. – 80 с.
5. Кабанова-Меллер Е. Н. Обучение учащихся приемам работы с учебником и картой на уроках географии / Кабанова-Меллер Е. Н., Паремская Н. А. // В сб. Урок географии в школе. – М., 1967. – С. 134–149.
6. Новые взгляды на географическое образование : пособие ЮНЕСКО / [пер. с англ. ; под ред. В. П. Максаковского и Л.М. Панчешниковой]. – М. : Прогресс, 1986. – 463 с., 109 ил.

Аннотация

В.И.Кудырко

Картографические понятия об условности карт в школьном курсе общей географии

В статье рассматриваются проблемы изучения в школе языка карты – условных знаков как элемента человеческой культуры и особенностей выработки у учащихся умения видеть за условными обозначениями реальную действительность. Автор анализирует традиционные подходы к формированию картографических понятий об условности карт в школьных курсах географии и предлагает новые подходы к усовершенствованию содержания и методики их изучения.

Ключевые слова: *условные знаки, язык карты, картографические понятия, способы картографирования, географический образ территории, картографическое образование.*

Summary
V.I.Kudyrko

Cartographic Concepts of Conditional Card in School Course of General Geography

The problems of learning in the school language cards – symbols, as part of human culture and characteristics of developing students' ability to see beyond the symbols of reality. The author examines the traditional approaches to the formation of cartographic concepts about the conventions of maps in geography school courses and offers new approaches to improve the content and methodology of their study.

Key words: symbols, language maps, cartographic concepts, ways of mapping, geographic image of the territory, cartographic education.

Дата надходження статті:

„6” квітня 2011 р.

УДК [378.6.007.2.042]–029:3(045)

О.Є.КУЛИК,
старший викладач
(м.Хмельницький)

Сприятливе соціально-психологічне середовище як умова творчої самореалізації майбутніх інженерів

У статті розглянуто питання створення та підтримання сприятливого соціально-психологічного середовища в навчально-пізнавальному процесі. Проаналізовано теоретичні положення вітчизняних та зарубіжних науковців, у яких розкривається сутність соціального простору, об'єктивних та суб'єктивних чинників та факторів сприяння творчій самореалізації майбутніх інженерів.

Ключові слова: соціалізація, соціальна взаємодія, мікросередовище, творча самореалізація

Постановка проблеми у загальному вигляді... У ХХІ ст. визначальним чинником розвитку стають: рівень розвитку людського потенціалу країни, якість інституціонального середовища, динаміка підвищення якості життя і створення умов, що сприяють розвитку адаптаційних можливостей людини у швидко мінливому світі. Результати досліджень доводять, що політику соціально-економічного розвитку соціально орієнтованої держави повинні очолювати не економічні, а людські пріоритети, чинники, що формують середовище життєдіяльності і розвиток людського потенціалу, а також нові соціальні критерії оцінки розвитку національної економіки і суспільства.

Представники різних напрямів науки доходять згоди, що ХХІ ст. повинно стати століттям формування середовища, що адекватне розвитку творчого потенціалу кожної людини; створення умов, необхідних для стійкого розвитку людського потенціалу. Розв'язання глобальних проблем суспільства залежить від того, який тип людини буде сформований цим суспільством, яким виявляється рівень його індивідуальної свідомості, характер та широта міжособистісних зв'язків, міра залученості до соціального життя. Найважливішою соціальною функцією вищої школи є функція формування особистості гуманістичного типу, фахівця як поінформованої людини, справжнього інтелектуала, здатного не тільки професійно, але й творчо підходити до розв'язання завдань соціального й професійного змісту в їхній органічній єдності. Культурно-творча місія вищої педагогічної освіти зараз передбачає створення умов для вільного й творчого розвитку особистості кожного студента. Тенденція переходу від школи, спрямованої на консервацію середовища (як мікро-, так і макро-), до школи, яка прагне до перетворення середовища, інтеграції виховних сил суспільства, мікросередовища та виховних потенцій школи (педагогів, батьків, учнів), яка спирається на духовно-інтелектуальні, виховні потенції сім'ї як головного інституту в соціалізації особистості.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є аналіз теоретичних підходів до розкриття проблеми створення та підтримання сприятливого соціально-психологічного середовища у навчальному процесі.

Аналіз досліджень і публікацій та виклад основного матеріалу... Проблема створення та підтримання сприятливого соціально-психологічного середовища для студентів у навчальному процесі розглядаються у працях багатьох науковців. Дану проблему досліджували М.І.Сметанський, П.І.Підкасистий, Н.Е.Щуркова, О.В.Діденко, А.Н.Кагальник, Е.Е.Яцишин, В.В.Радул, К.Роджерс, Д.Фрейберг, Л.І.Руvinський, А.Н.Свиридов, І.П.Краснощок, Г.С.Никифоров та інші. Ці учені розглядали соціальний простір як місце, де розгортається будь-яке життєве явище і для кожної дії існує свій відповідний простір і певне середовище. К.Роджерс в ході детальних досліджень доводив, що в умовах безпечного, підтримуючого середовища кожна людина може пройти шляхом самовідкриття, самооцінки і самокерованого учіння [8, с.15]. Ця теза стосується як творчої самореалізації викладача, так і творчої самореалізації студента і є актуальною в наш час. Людина розвивається в контексті